

УДК 7.032: 72.01: 72.032

С. М. Лінда

доктор архітектури, доцент
кафедри архітектурного проектування
Національного університету «Львівська політехніка»

ІСТОРИЗМ В СИСТЕМІ АРХІТЕКТУРИ: ДУАЛІЗМ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті явище історизму в архітектурі проінтерпретовано як частину бінарної пари «історизм в архітектурі» та «стиль в архітектурі» і показано, що обидві частини опозиції перебувають у взаємозв'язку та доповнюють одна одну у процесі розвитку системи архітектури.

Ключові слова: історизм в архітектурі, стиль в архітектурі, дуалізм розвитку, система архітектури.

Постановка проблеми. Тема дуалізму світоутворення завжди була у центрі уваги діалектичної філософії. І хоча будь-які пояснючі теорії, побудовані за принципом бінарності, ставали часто об'єктами жорсткої критики, ніколи не критикувався сам принцип бінарного розчленування – метакоду культури як цілого [1, с. 89]. Ця тема була однією із провідних у філософії Стародавньої Греції і остаточно оформилася у філософських роботах Парменіда, а згодом і Аристотеля. Аристотель, об'єднавши матеріалізм Демокрита з формалізмом Платона, розробив концепцію, що світ – це співтовариство індивідуальностей: форма і матерія, поєднуючись одна з одною, дають у результаті сплав – індивідуальну річ. [2, с. 14]. У XVII–XVIII ст. виник другий тип дуалізму – філософське вчення, яке признавало рівноправними два начала – дух і матерію, які є неможливо звести одне до одного. Найзначнішим представником такої дуального розуміння був Р. Декарт. Такий дуалізм не міг отримати строгого наукового обґрунтування, а тому став предметом наукових конфліктів, що, зрештою, призвело до домінування у науці парадигми монізму, тобто, матеріалізму [2, с. 15].

Сьогодні бінарність також розглядається як один із основних структуроутворюючих елементів у багатьох сферах наукового пізнання. Наприклад, семіотик Ю. Лотман (2000 [1974]) пише: «Відношення бінарності являє собою один із основних організуючих механізмів будь-якої структури» [3, с. 550].

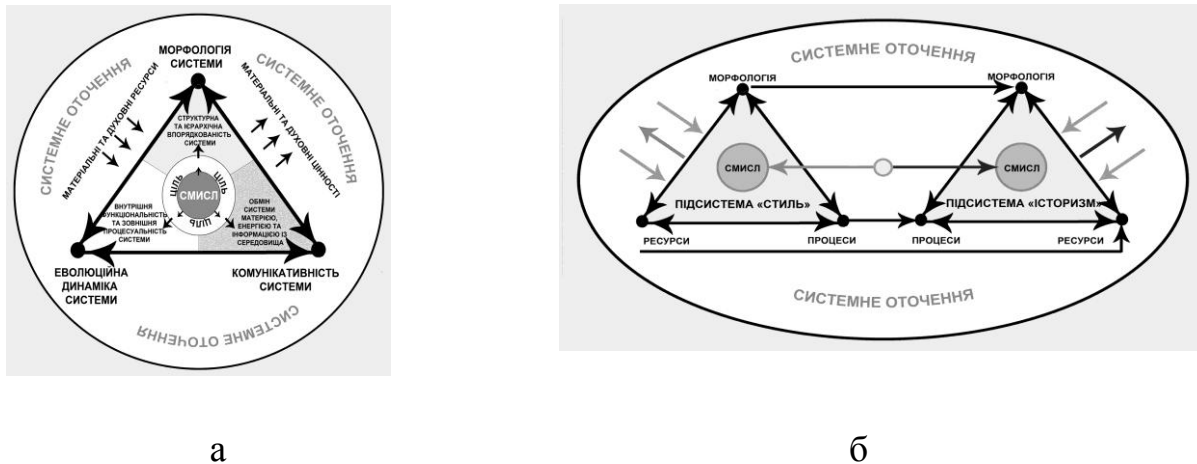
Мета статті – базуючись на принципі дуальності світоутворення, продемонструвати явище історизму в архітектурі як елемент бінарної пари

«історизм в архітектурі» – «стиль в архітектурі», які разом зумовлюють еволюцію системи «архітектура».

Стан дослідження питання. Як було показано вище, тема дуальності вже понад дві тисячі років циркулює у науковому обігу, проте у контексті її використання щодо проблеми формо- та смислоутворення в архітектурі, позиціонується вперше.

Обговорення проблеми. Характеристика явища історизму в архітектурі – використання форм історичних архітектурних стилів (минулого) в актуальній проектній практиці – не може бути з'ясованою, якщо не розглянути її у комплексі із системою стилю, базуючись на універсальному принципі бінарності світоутворення. Наприклад, культурологи А. Пелипенко та І. Яковенко (1998) розглядають дуальність/бінарність як «універсальний код опису світу, адаптації у ньому та взагалі будь-якого смислоутворення та формоутворення в культурі» [1, с. 34–35]. Отже, формування дуальної системи архітектури у контексті універсальних законів екзистенції виглядає не лише закономірним, але й необхідним процесом пізнання онтологічної реальності.

Дуальна модель системи архітектури може бути представлена паритетною парою підсистем стилю та історизму (неостилію). Формування системної моделі зумовлена системною подібністю обох підсистем, а отже і можливістю побудови інтегративної моделі для їх подальшого аналізу. Підсистема стилю, так само як і підсистема історизму, може бути розглянута за алгоритмом системного аналізу: за морфологією, за ресурсами, процесами обох підсистем (рис. 1 а, б). Зв'язок між обома системами визначено як системоформуючий, оскільки він виступає основою архітектоніки системи, забезпечують взаємодію елементів, їх взаємовплив; вітальний, оскільки забезпечує життєдіяльність підсистеми (історизму); специфікуючий, оскільки задає специфічні властивості системи. З формальної точки зору зв'язок між підсистемами односпрямований, тривалий; з функціональної – структурний; з логічного – відношення станів, коли з одного стану системи впливає інший. Також цей зв'язок можна охарактеризувати як інформаційний, оскільки підсистема стилю постачає інформацію про необхідну форму. Ці зв'язки можна фіксувати на рівнях всіх складових підсистем: морфології (морфологія підсистеми стилю визначає морфологію підсистеми історизму), ресурсів (підсистема стилю є інформаційним ресурсом підсистеми історизму), процесів (процеси у системі стилю визначають процеси у системі історизму). Системи функціонують в системному оточенні, з яким здійснює активний взаємообмін матеріальними та духовними цінностями.

а

б

Рис. 1. Системна модель явища історизму (а)
та дуальна модель системи архітектури (б)

Дуальність моделі архітектури передбачає її структурну симетрію та аксіологічну асиметрію, що задає імпульс діалектичній динаміці перетворень.

Структурно-еволюційні зміни у процесі розвитку системи архітектури.
Для того, щоб охарактеризувати механізми взаємного існування різнохарактерних структур О. Князева та С. Курдюмов (1994) вводять моделі двох основних режимів (фаз) розгортання процесів у відкритих нелінійних, середовищах [4, с. 157]. Базовим поняттям є т. зв. S-режим – режим із загостренням, коли процес локлізується та розгортається усередині певної фундаментальної довжини. На основі цього виділяють два типи режимів розгортання процесів у відкритих нелінійних середовищах: LS-режим – режим із загостренням, коли відбувається все інтенсивніший розвиток процесу у все вузьчій області біля максимуму (фактор неоднорідності/суперечностей усередині системи працює інтенсивніше, ніж фактор розсіювання/погашення неоднорідностей). HS-режим виникає, коли відсутня локалізація, відбувається «розмивання» структур. Система сама «переключає» ці режими. Яким же чином це відбувається? Встановлення LS-режиму знаменується локалізацією та оформленням структур у нелінійному середовищі, проте, розвинуті локалізовані структури виявляються нестійкими до коливань на макрорівні, останні можуть порушити синхронізацію темпів розвитку всередині різних зон складної структури і ця структура може почати розпадатися. Цього розпаду можна уникнути, здійснивши «переключення» на HS-режим, у якому здійснюється відновлення процесів за «старими слідами». Частковий розпад замінюється процесом синтезу, бурхливий розвиток неоднорідностей – їх вирівнюванням.

О. Князева та С. Курдюмов (1994) проводять аналогії між розгортаннями цих режимів та структурним чергуванням давньосхідних міфологічних принципів Янь та Ін, коли двоєдина природа Абсолюту проявляє себе через

взаємодоповнюваність Інь та Янь: «Інь, або HS-режим, уособлює не проявленість, не розчленованість, інтегральність, синтез (структур, процесів). А Янь, або LS-режим із загостренням, уособлює проявленість, розчленованість, диференціацію, тенденцію до розпаду (структур, процесів)» [4, с. 60]. У зміні цих режимів відбувається то відпадиння від інтегрального цілого (LS-режим), то включення у нього (HS-режим), то диференціація і самовизначення частин, то злиття їх із цілісною складною структурою. Таким чином, «переключання режимів» супроводжується «розпилюванням процесу за старими слідами», що продовжує життя структури. У цьому русі вбачається один із універсальних принципів еволюційного розвитку у його циклічній пульсації: для підтримки розвитку складної системи є необхідний певний рух назад, проявлення інволюції, «оживлення старих слідів». Переключення режимів існування системи демонструє діалектичну взаємодію хаосу і порядку.

Аналізуючи розвиток стилю, можна провести аналогію із LS-режимом, коли формується нова стійка структура. Проте структура є відносно стійкою, дуже чутливою до хаосу, тому має тенденцію до розпаду, до розсинхронізації процесів (коли швидкості протікання процесів на різних рівнях є різними). Така динаміка може призвести систему до стохастичного розпаду. Тому відбувається «переключення» системи (за рахунок хаосу і флуктуацій) на HS-режим, який стабілізує складну структуру. Для цього режиму, якому і відповідає історизм, є характерне встановлення загального темпу змін у середині складної системи, згладжування неоднорідностей, проходження хвиль синхронізації та гармонізації процесів. У такому разі хаос виступає як засіб «боротьби із смертю», а, точніше, засобом продовження життя складної структури, тобто закріплення порядку.

У таких циклічних взаємопереходах протилежних режимів системи архітектури проглядається риси «нової хоїстики» (за О. Князевою та С. Курдюмовим), коли цілісна еволюція системи здійснюється за рахунок взаємної згоди та кореляції дій її підсистем. Розвиваючи дану тему В. Василькова (1999) згрупує основні структурні характеристики SL-процесів та HL-процесів, де, відповідно, SL-процеси розглядаються як процеси народження порядку і, відповідно, HL-процеси, як процеси, що ведуть до збереження порядку [5, с. 181]. Розвиваючи погляди названих вище авторів у статті сформульовані ознаки структурно-еволюційних змін у кожній із підсистем.

Структурно-еволюційні зміни підсистеми «стиль» є пов'язані із народженням нової структурної організації процесу, із «народженням порядку». Це поєднується із такими проявами як:

- гетерогенізація, ріст морфологічної неоднорідності системи в цілому (поява нового стилю);
- темпоральна десинхронізація процесів (відсутність минулого у теперішньому та майбутньому, стиль орієнтований лише у майбутнє);
- чітка морфологічна локалізація феномену та оформленість структур (на основі формального критерію стиль легко диференціюється);
- локалізація, самовизначення частин, відокремлення від цілого (ієрархічність, ізолюваність стилю);
- тенденція нестійкості, змінності і, відповідно, порушення симетрії розвитку системи художнього образотворення (кожен стиль – це новий центр неоднорідності у системі художнього образотворення);
- домінування перспективної інтенційної константи;
- LS-режим або Янь-режим розвитку;
- революція.

Структурно-еволюційні зміни системи «історизм» є пов'язані із збереженням наявної структурної організації процесу, тобто, із «закріпленням порядку». Це поєднується із такими проявами як:

- гомогенізація, прагнення «згладжування» різноманітностей та посилення морфологічної однорідності (одночасне використання форм історичних стилів і нівелювання конкретної специфіки кожного з них);
- синхронізація темпоральних процесів (присутність минулого у теперішньому та майбутньому);
- відсутність чітко локалізованих центрів і дифузність структур (наявність багатьох [часто рівноцінних] центрів формоутворення, нечіткість меж між морфологічними структурами, злиття структур);
- злиття частин (просторове та темпоральне) із цілою системою, включеність у ціле (кожна частина є однаково важливою в оформленні цілого, відсутність ієрархії);
- тенденція гомеостазу, стабільності і, відповідно, встановлення симетрії системи художнього образотворення в цілому (нівелювання неоднорідностей та встановлення рівноваги системи загалом);
- домінування ретроспективної інтенційної константи;
- HS-режим або Инь-режим розвитку;
- еволюція.

Загальна динаміка розвитку системи архітектури. Процес художнього образотворення розгортається за законами або циклічного чергування структур (режимів) народження та збереження порядку, що проявляється як періодична зміна у домінуванні у системі художнього образотворення підсистем «стиль» та «історизм» або у їх взаємному накладанні. У зв'язку із характерною для

еволюції Природи поетапного пришвидшення у часі, обидва режими починаючи із початку ХХ ст. функціонують практично одночасно, врівноважуючи (надаючи симетрії) системі в цілому.

Цілісне бачення процесу художнього образотворення в системі архітектури було б неповним, коли б не наголосити на факті, що історичне буття кожної підсистеми являє собою складне переплетіння різних, паралельних та темпорально десинхронізованих напрямків розвитку.

Циклічність і взаємонакладання можна інтерпретувати як спосіб адаптації системи архітектури до соціокультурного контексту і як спосіб найоптимальнішого освоєння цього контексту, який виступає ресурсом системи. Нелінійний характер соціокультурного середовища, який нерівномірно стимулює розвиток на різних її ділянках, утворює пістряву та нерівномірну картину циклічності (чергування, накладання, взаємне гасіння циклів тощо).

Представлені вище два типи структурно-еволюційних змін являються двома інваріантами розвитку у системі художнього образотворення, які не пов'язані чітко із типами соціальних систем (ліберальним та тоталітарним, які є визначені у соціології). Тобто, у кожній із двох принципових соціальних структурах можуть функціонувати як один, так і другий тип образотворення, або обидва одночасно. Це впливає із специфіки циклічних процесів у кожній системі (соціальной та архітектурній), де вони володіють особливостями прояву у різних сферах, а також різною амплітудою коливань: процеси можуть розвиватися на різних рівнях макросистеми як паралельні, або перетинатися, або взаємно накладатися.

Підтвердженням висновку про те, що історизм та стиль формують два взаємодоповнюючі механізми функціонування системи архітектури, є культурологічні дослідження Б. Успенського (1996). Він пише: «...нові історичні структури в культурі обов'язково включають у себе механізми, які відтворюють знакову культуру минулого. Чим динамічніша система, тим активніші механізми пам'яті, які забезпечують гомеостатичність цілого» і далі: «Жива культура не може представляти собою повторення минулого – вона обов'язково породжує структурно та функціонально нові системи і тексти. Але вона може не містити пам'яті про минуле. Співвідношення потенційно присутніх у кожній культурі образів минулого і майбутнього і міра взаємодії їх одне на одного складають суттєву типологічну характеристику, яку варто враховувати, порівнюючи різні культури» [6, с. 339, 370–371].

Висновки. У статті запропонована дуальна модель системи архітектури, яка представлена паритетною парою «стиль–історизм». Взаємовідношення між підсистемами побудовані на принципах односторонньої залежності: система

стилю визначає процеси морфогенезу у системі історизму, проте, не навпаки. Дуальність системи передбачає її структурну симетрію та аксіологічну асиметрію. Принцип початкової структурної симетрії та семантико-аксіологічної асиметрії задає імпульс діалектичній динаміці змін та перетворень. Визначено що для кожної підсистеми «стиль» та «історизм» властиві свої режими структурно-еволюційних змін. Основними проявами структурно-еволюційних змін у системі стилю які пов'язані із «народженням нового порядку», а структурно-еволюційні зміни системи «історизм» є пов'язані із збереженням наявної структурної організації процесу, тобто, із «закріпленням порядку». Загальна еволюція системи архітектури зумовлена або чергуванням або взаємним накладанням різних режимів розвитку обох підсистем.

Література

1. Пелипенко А. А. Культура как система / А. А. Пелипенко, И. Г. Яковенко. – М.: «Языки русской культуры», 1998. – 376 с.
2. Демин А. И. Парадигма дуализма: Пространство – время, информация – энергия / А. И. Демин / Изд. 2-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2011. – 320 с.
3. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – Санкт-Петербург: «Искусство-СПб», 2000. – 704 с.
4. Князева Е. Н. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М.: Наука, 1994. – 238 с.
5. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации). Серия: «Мир культуры, истории и философии» / В. В. Василькова. – СПб.: Лань, 1999. – 480 с.
6. Успенский Б. А. Семиотика истории. Семиотика культуры / Б. А. Успенский. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 608 с.

Аннотация

В статье явление историзма в архитектуре проинтерпретировано как часть бинарной пары «историзм в архитектуре» и «стиль в архитектуре» и показано, что обе части оппозиции находятся во взаимосвязи и дополняют друг друга в процессе развития системы архитектуры. Ключевые слова: историзм в архитектуре, стиль в архитектуре, дуализм развития, система архитектуры.

Annotation

In the article the phenomenon of historicism in architecture is interpreted as part of binary pair «historicism in architecture» and «style in architecture», also it is showed that both parts of opposition are in intercommunication and complement each other in the process of development of the system of architecture. Keywords: historicism in architecture, style in architecture, dualism of development, system of architecture.